

ЮНЕСКО КАТО СУБЕКТ НА КУЛТУРНАТА ПОЛИТИКА

Росица Йорданова

Да се опитаме да зададем в логическа последователност два въпроса: „Необходима ли е културна политика на държавата?“ и „Необходима ли е глобална културна политика?“.

Отговорите на първия въпрос „Необходима ли е културна политика на държавата?“ се различават според това в каква степен държавата се ангажира в материалното, правното и социалното осигуряване на различните звена от културния процес. Особено в областта на изкуствата, където някои държави имат традиции в централизирано (или с по-меки форми) регулиране на националните цели на културната политика, наблюдава се наличие на схеми за директно подпомагане на творците, законодателна и социална инициатива. Политики, които създават „мекото“ пространство в артополитиката, в интерес на индивидуалните потребности на творците и техните културни организации. В другата позиция, която е характерна за американската културна политика, държавата не се ангажира нито материално, нито регулаторно в управлението на културата. Мениджмънтът на художествените и културни продукти се съобразява с пазарните изисквания, културните потребности и материалните възможности на аудиторията на културните и художествени ценности. Не е случайно, че и в обучението по управление на изкуствата за американския модел е характерно ориентирането към развлекателните индустрии, към предприемачеството и бизнеса в културата, както и в управлението на частни нетърговски организации. [1]

Европейската позиция, най-релефно е изразена в мисиите на Министерството на културата на Франция. При V република културата става приоритет на френската държавна политика. На 3 февруари 1959 г. Администрацията на изящните изкуства се издига в ранг на Държавно министерство по културните въпроси. Правото на култура допълва правото на просвета и става една от мисиите на обществените власти. Патосът на френската културна политика в средата на XX век откриваме в словото на Андре Малро произнесено в камарата на депутатите в Парламента: „Проблемът е да направим за културата онова, което Третата република направи за обучението. Всяко дете има право на театър, кино, картини, както има право на азбуката.

The global cultural policy is presented through the main activities of UNESCO, which are given in chronological sequence from the years 1946 to 2010. The stress is on the global objectives of the cultural policy, which are included in the Mid-term strategies; on the research work and the elaboration of methodology and methods for expert outer assessment and self-evaluation of the cultural policy of the different countries. The recommendations concerning the statute of the creator include argumentation which substantiates the actual art policy.

Има два начина за разбиране на културата: „Култура за всички и културата за всеки“. Няма нужда да ви казвам, избрахме културата за всеки“. (27 октомври 1966) [2]

В декрет от 10 май 1982 г. мисиите са формулирани по следния начин:

– „Мисиите позволяват на всички французи да култивират своите способности, да изобретяват и създават, да изразяват свободно талантите си и по избор да получат съответно образование в художествените сфери;

– Да съхраняват националното и регионалното културно наследство или на различните социални групи за всеобщото благо на цялото общество;

– Да улесняват създаването на произведения на изкуството и духа, като ги предоставят по възможност на най-широка аудитория;

– Да съдействат за разпространение на френската култура и изкуство в свободен диалог на културите по света“. [3]

И в българската Всенародна програма за естетическо възпитание от 1975 г., откриваме редом с принципите: комунистическа идейност и партийност; непрекъснатост, приемственост и последователност; комплексност на въздействието; координираност на усилията; активност, действеност и френския принцип „всеобщност“. „Общонародната система за естетическо възпитание е предназначена за всички и за всеки, за цялото общество и за всеки негов член, без оглед на пол, възраст, национална, социална и политическа принадлежност“ е запи-

сано в програмата. [4] Идентификацията с културните ценности, наследени и съвременни, е присъща на Франция и на България, което прави естествено взаимодействието на идеи и интелектуално творчество, на културни практики. Разликата е съществена. Докато в България целите на програмата се възприемат като безспорни и реализуеми, иначе би имало индикации в публикации, то в дебатите на френските интелектуалци в Центъра „Жорж Помпиду“ този принцип „за всички и за всеки“ се определя като идея, която стои „на ръба на утопията“. [5]

Наблюденията върху проблематизирането на българската културната политика в началото на 2000 г. показват, че българското общество няма друга споделена позиция по културната политика извън критичната. Макар че в условия на демокрация през последното десетилетие културата и изкуството не са приоритет в политиката на държавата, отсъстват действителни дебати по най-важните въпроси. Едно от обясненията за инертното поведение на творците и културните дейци е наличието на стереотипи в релацията творец–общество. Тя, държавата, по-често е „боксовата круша“, която поема ударите, защото е престанала да играе ролята на „щит“, който брани. [6] Десет години по-късно наблюдаваме криза в най-важните сегменти на държавната културна политика – финансиране, подкрепа на твореца и творчеството и нова културна администрация. В различна степен тези проблеми съпътстват и политиките както на старите, така и на новите демокрации в Европа. Според експерт на СЕ общите проблеми на България и Холандия са: „ролята на пазара, ролята на мениджмънта в културата, високата и ниската култура, младежта в образованието, изкуствата, различните форми на финансиране, нарастващата роля на общините в културния живот“. [7]

Необходимостта от овладяването на новата реторика на изкуството и културата актуализира питането: „Необходима ли е глобална културна политика?“ и ако отговорът е положителен, какви са аргументите.

В избора на темата на днешната конференция „Сближаване на културите в съвременната цивилизация“ са споделени идеята и духа на 2010 г., обявена от ЮНЕСКО като Международна година на сближаване на културите. Целта на тази инициатива можем да разглеждаме през призмата на сближаването на културите всички културни политики на локално, национално, регионално и интернационално равнище да поставят необходимостта от участие на по-значителен брой посредници в осъществяването ѝ. [8]

Участвайки с анализи в логиката на това ценностно послание на ЮНЕСКО, ние споделяме

мисията на посредници, ставайки малка част от широкото съ-обществото на организацията. Стратегията за партньорство е едно от стратегическите направления на ЮНЕСКО заявено в Средносрочната стратегия за 2008–2013 г. Функциите на организацията според нейния Устав са да бъде: 1) лаборатория на идеи; 2) организация, която установява правни норми; 3) център, за обмен на информация; 4) катализатор на международното сътрудничество. [9]

Моят опит да проуча дейността на ЮНЕСКО в направлението „културни политики“ е ансамблово мотивиран: и като участник в управлението на културата, и като член на изследователски екипи за проучване на регионални проблеми на културата. Позицията ми на преподавател в художествените специалности във ВСУ „Черноризец Храбър“ не само мотивира, но и амбицира въвеждането на проблематиката на ЮНЕСКО като субект на глобалната културна политика в учебните програми на дисциплините: Културна политика, Европейски културни политики, Артполитика и артмениджмънт и Интеркултурно образование, предвидени в бакалавърската и магистърската степени на обучение. Обосноваването и разработването на новите познавателни полета беше опит да се подготвят студентите за социалните роли, които обществото предлага за реализацията на твореца: педагог-възпитател, от когото зависи създаването и развитието на аудиторията на изкуствата; ръководител на творчески дейности на професионални и аматьорски организации; културен мениджър-творец, който създава нови или менажира традиционни културни институти и организации; експерт в различни комисии, съвети, организации не само на локално и регионално ниво; куратор инициатор на и участник в проекти за културен туризъм, арт туризъм и креативен туризъм, на конкурси, фестивали, изложби. Интеркултурната компетентност допълва професионалната подготовката на студентите от художествените специалности, от чиято реализация и по-нататъшна мобилност зависи сближаването между различните култури чрез езика на изкуството. [10]

Познаването на глобалната културна политика на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура – ЮНЕСКО (United National Educational Scientific and Cultural Organisation – UNESCO), не е само момент от образованието и образоваността на специалистите в тази област. Това знание създава новите компетентности, така необходими за участие на творците и дейците на културата в дебатите и в управлението на процесите във всички звена на глобално-локалния (глокалния) културен процес.

Спецификата на организацията се състои в това,

ПРАВО

„че тя има работа с живота на разума, с неговото възвисяване,“ – пише нейният Генерален директор Федерико Майор в предисловието на Средносрочната стратегия 1996–2001. Субектите в дейността на Организацията са интелектуалци, творци, обществени дейци с доказан принос в световната култура и изкуства. ЮНЕСКО разполага с богат спектър от институции и дейности, предназначени за обсъждане, приемане, съгласуване и реализиране на приетите решения:

- **Интелектуални форуми** (конференции, симпозиуми, семинари, колоквиуми, съвещания, работни експертни групи).

- **Междуправителствени дейности**, чиято цел е да „мобилизират“ политическите ръководители, за да формулират задачи и да разработват план за действия, да приемат отговорно задълженията на отделните страни за изпълнение на тези задачи.

- **Нормативна дейност** (конвенции, препоръки, декларации, споразумения).

- **Център за обмен на информация.**

- **Международни изследвания**, сектор създаден през 1976 г. в Белград. Неговите задачи са свързани с „определянето на общия подход в разбирането на спецификата на межкултурните изследвания“.

- **Статистически институт.**
- **Световна обсерватория за социалния статус на творците.**

Таблица 1 илюстрира в хронологическа последователност – от 1946 до 2010 г. дейностите на Организацията в областта на глобалната културна политика. Подбрани са основни документи, които изразяват волята за формулиране на целите, принципите и стратегиите на глобалната културна политика. Специално внимание е отделено на основните понятия, в чието съдържание се оглеждат актуалните тенденции в процесите на културното развитие в отделни страни и в световен мащаб. Движението на идеите може да се наблюдава чрез активността на определени държави – домакини на различните инициативи. С името на градове, столици и държави са свързани трайно приетите значими документи, нещо повече, те са станали синоними на техния дух и смисъл: **Декларацията от Мексико** се свързва със приемането на културноантропологичното определение на понятието „култура“ в съчетанието „културна политика“; **Препоръките** отнасящи се до **Статуса на артиста** се свързват с Белград; **Париж е столицата**, чийто адрес носят документите на Организацията.

Таблица 1

Основни дейности на ЮНЕСКО в областта на глобалната културна политика

Година	Държава	Форум – документ	Ключови понятия
1946		Act Constitutif	цели: да повишава богатството на различията на културите; да създава благоприятни условия за свободното движение на идеи чрез слово и изображение
1948	Бейрут	Статуса на творца / Генерална конференция	статуса на творца
1952		Световна конвенция за авторското право	авторското право
1954	Хага	Хагска конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт	В преамбюла е записано: „щетите, нанесени върху културните ценности на всеки народ, се явяват щети за културното наследство на цялото човечество, доколкото всеки народ внася своя принос в световната култура“.
1955	Бандунг	Междуправителствена конференция	културна политика за равностойно партньорство в международните отношения, за диалог от нов тип
1966		Декларация за принципите на международното културно сътрудничество Генерална конференция на ЮНЕСКО, XIV сесия	Основни принципи на международното културно сътрудничество: 1. Всяка култура има важност, достойнства и ценност, които трябва да бъдат опазвани и закриляни. 2. Целият народ трябва да има правото да развива своята култура. 3. В своето разнообразие, богатство и различия, във взаимовлиянията си всички култури са част от общото наследство.
1970	Венецуела	Междуправителствена конференция	културна политика
1970		Конвенция относно мерките насочени към забрана на незаконния внос и износ и предоставяне на правото на собственост на културните ценности	право на собственост на културни ценности
1972	Хелзинки	Междуправителствена конференция	културни политики: административните структури на Европейските държави върху материята на културните политики; разширяване на достъпа и участието в културата; проблемите на иновациите в културното развитие; културата и околната среда; ролята и мястото на творците в съвременните европейски страни; формирането на културните администратори и културните аниматори; инструментите за анализ на културното развитие; базата и перспективите на културната кооперация

ПРАВО

1972		Конвенция за охрана на световното културно и природно наследство	културно и природно наследство
1973	Джакарта	Междуправителствена конференция	културни политики
1973	Банкок	Междуправителствена конференция	културни политики
1975	Акра	Междуправителствена конференция	културни политики
1976	Найроби	Междуправителствена конференция	диалог между културите, отваряне на всяка култура към всички други култури
1977–1982		План за средносрочно развитие	цели на културната политика: интеркултурни взаимодействия: „диалог“, „отваряне“; принципи на културната политика
1978	Богота	Междуправителствена конференция	културна политика
1978		Декларация за расовите предразсъдъци	расови предразсъдъци
1980	Хелзинки	Междуправителствена конференция	културни политики
1980	Белград	Рекомендация за статуса на твореца	статус на твореца, културна политика Дефиниция на понятието „творец“: „Творец е всеки човек, който твори или дава творчески израз, т.е. пре-творява произведения на изкуството, който счита своето художествено творчество за същностен дял от живота си, който допринася по този начин за развитието на изкуството и културата и който търси признанието си като артист, било по отношение на заетостта си, било чрез членуване в някаква организация. Думата „статус“ означава, от една страна, отношението, с което се отнасят към твореца в дадено общество, отношение, основано върху значението, определено от приписваната му роля в това общество, и от друга страна – признание на свободите и правата, включително моралните, икономическите и социалните права, в частност онези, които се отнасят до доходите и социалната осигуреност, на които творецът би трябвало да разчита“.
1980		План на един проект за изясняване и насърчаване на комуникацията между културите	план за изследователска работа в областта на образованието и културата с акцент върху интеркултурните взаимодействия
1981	Париж	Междуправителствена конференция	културни политики
1988–1997	Мексико	Световно десетилетие на културата	
1982		Декларация от Мексико МОНДИАКУЛТ Световна конференция за политиката в областта на културата	Културна идентичност; културни измерения на развитието; култура и демокрация; необходими условия за реализиране на правото на култура: децентрализация на културния живот – географска и административна; децентрализация на мрежата на културните институти за отдих и изкуства; възможности за всеки гражданин от обществото за избор и участие в културния живот. Ключови понятия на културните политики: културни права, културни потребности, културен избор. Задачи: елиминирание на неравенствата, породени от липса на образование, различия в религия, пол, език, здравословно състояние или принадлежност към социално слабите, маргинализирани слоеве на населението.
1989		Рекомендация за съхраняване на народното творчество	културната политика в областта на народното творчество
1992	Будапеща	Семинар върху управлението на културните политики от държавата и частния сектор	управление на културата; субекти – държавни и от частния сектор
1992	Тарту	Семинар върху финансирането на културата в период на икономическа рецесия	финансиране на културата
1993	Стокхолм	Регионална конференция за културните политики	културни политики
1993	Тирана	Културните политики и демократичният преход	културна промяна
1994	Будапеща	Кръгла маса “Трансформация на взаимонезависимите или зависимите отношения между правителствата и художествените съвети”	
1995	Москва	Културата и развитието на страните в преход	културна промяна
1995		Световна комисия по култура и развитие “Нашето творческо разнообразие” – доклад	творческо многообразие; нова културна политика; глобалната етика
1995	ЮНЕСКО	Генерална конференция на ЮНЕСКО, 28 сесия	Релацията „култура – демокрация”

ПРАВО

1996	Париж	Inventory of recommendation contained in the analytical chapters and International Agenda of Our Creative Diversity (Report of the World Commission on Culture and Development)	препоръки на правителствата и други национални субекти; принципите на култ. политика: демократична, прозрачна, респект към човешките права; глобални ключови цели; международното право и протекцията на културните права; промоциране на творчеството и иновациите; равенство между половете; световната медиа; подпомагане на взаимодействието между образованието и културната политика като приоритет, културното наследство...
1996	Рига	Междуправителствена конференция “Културните политики в балтийските страни”	културната политика в преход, културна промяна;
1996–2001		Средносрочна стратегия 1996 – 2001	ЮНЕСКО – организация, изпълняваща етическа мисия; световното философско наследство и участие на съвременни философи в анализа на важни за вашето съвремие въпроси; философското образование и катедрите на ЮНЕСКО към университетите; културният туризъм ; културното наследство и в частност езиковото богатство, обичаи, танци, музика, театрално изкуство /документирани, разпространение с цел възвръщане на тези форми и обогатяване на културното изразяване, които могат да станат стимул за съвременно творчество; културен плурализъм; културни индустрии; народните занаяти.
1997	Париж	ЮНЕСКО Световен конгрес Препоръки относно Статута на твореца	Засилено прилагане на препоръките в следните насоки: Финансиране на изкуствата; Подкрепа на художественото творчество; Художествено образование и обучение; Изкуствата и новите технологии; Правата на авторите и правата на артистите-изпълнители; Условия за работа, облагане с данъци и здравеопазване за творците.
1997	Солун	Харта PRO CULTURA	
1997	Будапеща	Интернационална конференция „Запазване и развитие на културния живот в Централна и Източна Европа”	Финансиране на културата; протекция за функционирането на културните институти в условия на промяна; мобилизиране на финансовите ресурси (extra-budgetary); активизиране на междуправителствени и неправителствени организации, фондации и др.
1998 30 март– 2 април	Стокхолм 30	Междуправителствена конференция по политиката в областта на културата за развитието	план за действие културата за развитието; култура и развитие; култура и образование
2001	ЮНЕСКО	Универсална декларация на ЮНЕСКО за културното многообразие	нова етика; културни индустрии; културна продукция; културни услуги
2001	ЮНЕСКО	Конвенция Протекция на подводното културно наследство	
2002 – 2007		Средносрочна стратегия	Обединяваща тема: Приносът на ЮНЕСКО за мира и човешкото развитие в епохата на глобализацията посредством образованието, науката, културата и комуникациите
2002	Истанбул	Кръгла маса на министрите на културата	Културна политика
2003	ЮНЕСКО	Конвенция Закрила на нематериалното културно наследство	
2005	ЮНЕСКО	33-та сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО “Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на многообразието на културни изразни средства”	протекция – промоция на културната продукция; културен пазар; достъп до културния пазар на всички народи
2007	ЮНЕСКО	10 ключа за Конвенцията за културното многообразие	
2008–2013	ЮНЕСКО	Средносрочна стратегия 2008–2013	Принципи: универсалност, разнообразие, уважение на достойнствата; общопризнати ценности: справедливост, солидарност, търпимост, взаимопомощ и равенство, уважение на правата на човека, в това число и правата на жените, културното разнообразие, плурализъм, демократическите принципи.

ПРАВО

2009	Париж	Световен доклад на ЮНЕСКО „Инвестиране в културното разнообразие и диалога между културите”	Ролята на културното разнообразие; основни вектори на културното разнообразие: съвременна динамика на езиките, многоезичие, диалог между културите; множествена идентичност; образование, партисипативно обучение навиците за межкултурно общуване; глобализацията и новите тенденции в средствата за информация за политика на съдействие за културното разнообразие; творчество и пазар; културното разнообразие – ключов компонент на устойчивото развитие на света; културното разнообразие и общопризнатите права на човека.
2010	ЮНЕСКО	2010, Международна година за сближаване на културите	Стратегии: повишаване на запознаването с културното различие – етническо, лингвистично и религиозно; конструиране на рамката на общите ценности; засилване на образованието за качество и развитие на интеркултурната компетентност; подпомагане диалога в служба на трайното развитие.

Най-общо определение на културната политика ЮНЕСКО публикува в Международния тезаурус по културно развитие: „Определяне на националните цели и осигуряване на средства, които никоя частна инициатива не би могла да представи, с цел да се направи възможно участието на всички граждани в културния живот”. [11]

Как се артикулират глобалните цели? Ценностите и целите на глобалната културна политика се извличат от ценностите на националните културни политики. Държавите са тези, които определят и поддържат правната и политическа рамка, в която действат всички. Организацията черпи сили от нейните държави членки, за да играе своята роля на учреждение, което съществува, за да импулсира, да стимулира, да консултира и да оказва съдействие, „да подпомага усилията на държавите членки и да мобилизира техния стремеж към сътрудничество”, както е записано в т. 51 на Средносрочната стратегия на ЮНЕСКО 1996 – 2001. [12]

Правото на култура и културните права са в основата на глобалната културна политика. Нейната цел е да насочва към тяхното регламентиране и гарантиране. Правото на култура е формулирано във Всеобщата декларация за правата на човека (1948), в Международния пакт за икономическите, социалните и културните права (1966). В чл. 27 на Всеобщата декларация за правата на човека, която е призвана да служи като „обща мяра, към постигането на която да се стремят всички народи и всички държави” е записано:

„1. Всеки човек има право свободно да участва в културния живот на обществото, да се наслаждава на изкуствата, да участва в научния напредък и да се ползва от неговите достижения.

2. Всеки човек има право на закрила на моралните и материалните си интереси, които са резултат от каквото и да е научно, литературно или художествено произведение, на което той е автор.” [13]

Чл. 15 от Международния пакт за икономическите, социалните и културните права гласи:

„1. Държавите – страни по този пакт, признават правото на всяко лице:

- а) да участва в културния живот;
- б) да се ползва от научния прогрес и приложението му;
- в) да се ползва от защитата на моралните и материалните интереси, произтичащо от всякакво научно, литературно или художествено произведение, чийто автор е той.

2. Мерките, които държавите – страни по този пакт, ще вземат, за да осигурят пълното осъществяване на това право, трябва да включват и такива, необходими за запазването, развитието и разпространяването на науката и културата.

3. Държавите – страни по този пакт, се задължават да зачитат свободата, необходимостта за научноизследователска работа и творческа дейност.

4. Държавите – страни по този пакт, признават ползата, която може да се извлече от насърчаването и развитието на международни контакти и сътрудничество в областта на науката и културата”. [14]

Правото на култура сумира множество права с общ знаменател култура: право на участие в култура; право на реализация на интелектуални, артистични и други способности; право на идентичност (език, религия, вярвания, начин на живот, ценности на собствената култура); право на информация, свобода на словото и изявата. Глобалните цели на културната политика са посочените права, но с амбицията да бъдат гарантирани от държавите и управлявани в световен мащаб. Този е начинът, по който ЮНЕСКО „дирижира” културната глобализация, в интерес на глобализационна перспектива, която „противостои на принципа на империума, на властта, която произтича от един център; тя почива на координация, при която основна ценност е различието (спецификата на регионалното и локалното), мултикултурността и свободната асоциация на хората с оглед постигането на общо-споделяни цели и ценности”. [15]

Ще посочим **глобалните цели**, публикувани в

План за действие от 1998 г., които да бъдат възприети от страните – членки на ООН:

1. Културната политика да се превърне в ключов елемент на стратегията на развитие.
2. Подкрепа на творчеството и участието в културния живот.
3. Политика спрямо културното наследство, културните индустрии и защита на статуса на твореца.
4. Подкрепа на лингвистичното разнообразие в информационното общество.
5. Културното развитие да се направи по-хуманно, а финансовите му източници – по-достъпни.

Първата цел определя мястото на културата в устойчивото развитие. „Културната политика да се превърне в ключов елемент на стратегията за развитие. „Това означава интеграция на културните политики и политиките за развитие; взаимодействие със социалните и икономическите политики; по-широко виждане за националната културна политика, което изисква непосредствено въвлечане на творците и професионалните организации в осъществяването на това виждане.

Втората цел е свързана с подкрепата на творчеството и участието в културния живот. Непосредствените задачи, свързани с тази цел, са: да се направи преглед на културните политики, програми, институции с цел да се гарантират потребностите на уязвимите групи, в частност правата на децата, специални грижи в областта на образованието и културата. Важна задача е осигуряването на ресурси за обучение, за изследване на културата и за информация, която е необходима за концептуалното оформяне и прилагане на културните политики. Подчертава се необходимостта от спазване на съществуващите международни изисквания, съдържащи се във Всеобщата декларация за човешките права.

Препоръчва се да се насърчава създаването на нови връзки между културата и образователната система, осигуряващи възможността културата и изкуствата да се утвърдят като фундаментални измерения на образованието на всички, да се развива художественото образование и да се стимулира творчеството в образователните програми на всички равнища.

Третата цел определя политиката спрямо културното наследство, както и по стимулиране на културните индустрии и защита на статуса на твореца. Администрирането на тези нови процеси изисква нови образователни програми за подготовка на национални експерти, културни администратори и мениджъри. Културният туризъм, като съединяване на културата и средата, би могъл да бъде източник на приходи, предназначени за опазването на културното наследство. В подточка 8 на

тази цел се предвижда „да се изготви списък с най-добрите практики на политиките в областта на наследството”.

Съществено е извеждането на връзката между публичните власти, от една страна, и сектора на бизнеса и други организации на гражданското общество, от друга. Особено важно е уточнението в подточка 12 „Да се утвърждава идеята, че културните блага и услуги не са като другите стоки и не бива да бъдат третирани по подобие на тях”. Творците, дизайнерите и занаятчиите трябва да бъдат подпомагани „чрез изясняване, защита и усъвършенстване на правата на творците и да се укрепят тези права по отношение на пазара, както на локалния, така и на световния, защитавайки ги от комерсиални злоупотреби”.

Четвъртата цел е свързана с „лингвистичното разнообразие в информационното общество. „Ключовите действия, осигуряващи осъществяването на тази цел, са:

- да се формират комуникационни мрежи (радио, телевизия), които да са способни да задоволят културните и образователни потребности на публиката; да бъдат насърчавани местните, регионалните и националните култури и езици; да бъде стимулирано изследването и съхранението на националното наследство като се насърчава разнообразието на културните традиции и националната културна идентичност;
- да се насърчава достъпът до ефира на различните малцинствени групи, като се поощрява плурализмът и свободата на изразяване;
- стимулиране на допълнително образование на младите, за да могат „да владеят и творчески да използват новите информационни технологии, както и да се дава приоритет на обучението по граждански ценности и на обучението на учители по новите технологии”;
- да се осъзнае значението на новите медийни технологии за изкуството и творците, както и ключовата роля на художественото творчество в усилията да се изгради информационно общество”.

Петата цел препоръчва на културните политики да се съобразяват с необходимостта „културното развитие да се направи по-хуманно, а финансовите му източници – по-достъпни”. Най-важните фактори, от чиято подкрепа зависи културното развитие са държавата, местните власти и бизнесът. [16]

Паралелно с дейностите по артикулиране на глобалната културна политика се осъществяват научни изследвания. Две съществени характеристики са присъщи за тази дейност. Едната е белязана от практическите цели, от необходимостта да се постигне **глокално** управление на културната политика, да се търси и измерва ефектът в резултатите на целеполагането на локално и регионално

равнище. Другата е белязана от стремежа да се стимулират интелектуални дискусии, дебати, семинари, кръгли маси, чиито центрове са специално създадените изследователски институти, университетски катедри, специализирани издания. Проучването на материалите от форумите и публикациите въвежда в научните спорове по основните понятия и пътищата до споделения компромис, до постигането на консенсус. Особено съществено е пренасянето на дискусията в полето на Европейската културна политика, чието партньорство се открива в най-важните дейности на ЮНЕСКО: **прегледа на културните политики и статуса на твореца.**

През 1979 г. към ЮНЕСКО се създава специален **сектор за международни изследвания.** В работен документ, подготвен от експерти в Белград през 1976 г., са формулирани задачите и насоките в неговата дейност. Секцията за културни политики и студии за културното развитие се специализира за изследване на културните политики.

През тези повече от 5 десетилетия ЮНЕСКО се стреми към създаването на „**общ, споделен от всички понятиен речник**“. И в един от новите документи на ЮНЕСКО, подготвен от Института по статистика в Монреал, Канада през 2009 г., наблюдаваме все този стремеж. Главната цел на създадената методология **Система за статистика на културата** за международно и национално приложение е „да благоприятства международното сравнение на основата на общото разбиране на културата, използването на унифицирани определения и международни социално-икономически класификации... Страните членки, международните и неправителствени организации остро се нуждаят от данни и статистически материали, за да могат да определят въздействието и актуалността на културните политики и програми.“ [17]

Разработването на проекти за оценяването на културните политики е особено важен момент в изследователската дейност на ЮНЕСКО. Върху теоретичната база на сравнителното културознание е разработена в продължение на няколко години, с начало 1980, методика за оценяване на културните политики. Тази дейност е приоритетна изследователска задача. Защо оценка? На този въпрос отговаря през 1982 г. Riall Nolan, посочвайки най-важните аргументи за функциите на оценката в полза на културната политика. От една страна, оценката е винаги необходима за политическите или административни основания на органите, финансиращи проектите. Оценката конституира историята на институцията, тя е документ за представяне на състоянието на това, което вече е направено, и отговаря на въпросите: Кога? От кого и защо? Какво прави държавата за това, което трябва да се направи? Накрая оценката помага за планирането на

ядрото на проекта, за вземане на решения и за корекциите, които се налагат. През 1987 г. ЮНЕСКО издава „Наръчник за оценката и планирането на културните проекти“. Целта на Наръчника е да насочи обществото към: новите задължения от страна на държавата за полагането на непрекъснати усилия за издигане на културното равнище на обществото; адекватна адаптация на институциите към новите задължения; социална среща на артистите, творците, интелектуалците и изследователите.“ [18]

Други изследователи се насочват към същността на самото оценяване, което според тях не е нов феномен, защото се прилага в много страни. Но оценяването се е ограничавало предимно в някои сегменти на културната политика: книги и четене; статуса на твореца в обществото и др., поради което изследователските програми не позволяват получените резултати да бъдат сравнявани и да се постигне една глобална представа за оценката на културните политики.

Следващата стъпка е книгата „Методи за оценяване на националните културни политики“ издадена през 1987 г. в Стокхолм. В тези и други иницирани от ЮНЕСКО издания се съдържат множество спорни въпроси, които съпътстват оценяването, направени са опити за прецизиране на понятията. Защо колкото и каквито и да са избраните методи, всяка системна оценка на културното развитие и на културната политика е представена от три фундаментални елемента: цели – действия – резултати и не може да бъде оценявана при отсъствие на ясно определени цели. Трудностите произтичат от характера на целите на културната политика, които са по-често имплицитни, отколкото експлицитни. Пренебрегването на това диференциране обяснява подмяната на изследователските въпроси в някои изследвания, в които оценяването се разбира като описание на съществуващата културна ситуация – културен живот и културен процес в техния ансамбъл. В дебата за оценяването на културните политики е направено съществено уточнение: полетата на културните политики и полетата на културния живот не са идентични. Генералните резултати на културния живот не са подчинени единствено на корпуса на официалната културна политика, те се съдържат и могат да се развият еднакво извън нея. Поради това оценяването се свързва с ефективността на културната политика, а не с културния живот. Често когато говорим за „криза на културата“ става дума за криза на културната политика.

Модел за приложение на Експерименталната програма за оценка на културните политики представлява изследването „Културната политика на Югославия“, реализирано от Института за развиващите се страни в Загреб през 1989 г. [19] Струк-

турата на анализа съдържа: анализ на моделите на организация на културната политика, определена от законите и документите като идеален модел; анализ на очакванията на тези, които вземат решенията и обратната връзка; идентифициране на приоритетните цели на съществуващата културна политика (децентрализация, нивелиране на финансовата политика и икономическата политика и развитието на системата за информация и технологията за оценяване на културната политика).

Приложена в отделни страни тази програма предвижда изследване на развитието на културните практики в един определен период от време; извеждане на приоритетните цели на културната политика; степента на значимост на ресурсите за финансиране в културния сектор; анализ на поведението на субектите на културната политика, които вземат решения и на техните взаимоотношения; инструменти на културната политика и ефективността на източниците на културната инфраструктура.

Как са определени значимите въпроси за изследване на културната политика:

1. Какви са целите на културната политика?
2. Кой определя целите на културната политика?
3. Каква е процедурата на целеполагането?
4. В каква степен държавата се ангажира в осъществяването на целите? Кой е отговорен по Конституция?
5. Каква е връзката между политика, идеология и съответните им структури във формулирането, официалното оповестяване и за устойчивостта на националното равнище на целите?
6. Кой други източници на целеполагане съществуват?
7. Какво е мястото на изследователските институти (държавните) съществуват ли независими институти? Корективи или идеолози?
8. Върху какви ценностни концепции се изграждат културните политики?
9. Къде се публикуват/оповестяват целите на културните политики?
10. Съществуват ли анализи и отчети за реализация на културната политика? Кой? Кога? По какъв начин?
11. Операционализиране на понятията, показатели за реализиране на целите. Традиции, стремежи, удовлетвореност, критичност, дебати?
12. Кой са приоритетите и как се определят?
13. Административни органи на културната политика. Параадминистративни органи?
14. Образование. Образование по изкуствата.
15. Статистика, индикатори на културната политика.

Следващата стъпка е сравнение между получените данни за културните политики на избрани

страни, чрез което ще може да бъде оползотворена информацията за решенията и ориентациите в развитието на културните политики. Благодарение на иницираната от ЮНЕСКО идея и с участието на Изследователския институт за сравнителни изследвания – ЕРИКартс, **Съветът на Европа** разработи и реализира **Програма за оценяване на европейските национални културни политики**.

В доклада на експерта от Съвета на Европа за културната политика на България Чарлз Ландри е предложена в качеството на работна следната дефиниция: „Под политика разбираме механизми за управление – набор от правила и механизми, които са пряко насочени към постигането на определени цели в културното развитие”. Заслужава да проследим и следващите разсъждения на експерта, в които са посочени основните изисквания, стъпки при артикулиране на националната културна политика: „Първата стъпка на една политика според нас се поставя с началото на политическия дебат, водещ до определянето на по-широки цели в рамките на възможностите; следва извличането на стратегия, която отчита границите на действие в конкретния контекст; това на свой ред откроява приоритетите, които се реализират чрез структури, методи и процедурни правила. Резултатите от този процес се отчитат, оценяват и ако е необходимо се коригират. Така че политиката не се случва във вакуум, тя се основава на преценки на потребностите, аспирациите и властта”... „Целите на културната политика, се казва в същия доклад, са резултат от обосноваването на приоритетите на международното и вътрешно/националното развитие.” [20]

С особена значимост в днешния ден на културата са дебатите, свързани с ролята на твореца в обществото. В горещите дискусии и с все по-активното участие на самите творци се подготвят Препоръките и Конвенциите, посветени на **творчеството и статуса на твореца**, които се адресирани към културното законодателство на отделните държави. В **Декларация на артисти и изпълнители от всички региони на Световния конгрес на ЮНЕСКО от 1997 г.** се казва: „Ние категорично напомним, че творческият талант е специална способност, чиято сила и оригиналност произлиза от самия артист, и следователно е важно да се окуражава откриването и изявяването на таланта на всеки като израз на фундаментална свобода” и по-нататък в т. 6 е записано: „Относно съществуващите културни политики, ние приветстваме приемането на определени държави, които по този начин дават добър пример за конституционни, законодателни и регулаторни мерки, вдъхновени от Препоръките на ЮНЕСКО относно статута на артиста (1980), от нарастващото прехвърляне на

отговорности към местната власт в много страни, както и от международното регионално и подрегионално сътрудничество, което обаче трябва да се засили в бъдеще”. Световният конгрес взема решение да приеме предложения за засилено прилагане на Препоръката на ЮНЕСКО за статута на артиста в следните моменти на културната политика:

- Финансиране на изкуствата;
- Подкрепа за художественото творчество;
- Художествено образование и обучение;
- Изкуствата и новите технологии;
- Правата на авторите и правата на артистите-изпълнители;
- Условия за работа, облагане с данъци и здравеопазване за артистите;
- Популяризиране на препоръките от 1980 г.

Ще посочим някои моменти от Декларацията, за да се приближим до рационалния патос на посланията. Например: т. 1 „Ние, артистите и изпълнителите от всички региони, събрани от 16 до 20 юни 1997 г. от ЮНЕСКО, с помощта на нейните партньори, на Световния конгрес за приложение на препоръките за статуса на артистите, отново потвърждаваме в навечерието на третото хилядолетие, че художественото творчество определя културното наследство на бъдещето.”; т. 2. „Ние категорично напомняме, че творческият талант е специална способност, чиято сила и оригиналност произлиза от самия артист, следователно е важно да се окуражава откриването и изявяването на таланта на всеки, като израз на фундаментална свобода”; т. 9 „Ние обявяваме нашата загриженост за намаляване на публичното финансиране на художественото творчество и призоваваме за вниманието на обществените власти към риска, който подобно намаляване може да носи” и т. 10 „Ние сме наясно, че тенденцията към уеднаквяване моделите на мисълта и културните произведения, които често се базират на максимална и незабавна рентабилност, създава заплаха за креативното разнообразие. Докато ние оценяваме нарастващия интерес на частния сектор към поощряване на художественото творчество, особено когато такъв принос помага за преодоляване на липсата на творчески талант, поради липса на средства, ние искаме отново да потвърдим значението на поддържането на общественото финансиране на изкуствата”. [21]

Защо Декларацията настоява да се популяризира препоръките относно **статуса на твореца** от 1980 г.? В началото на 80-те години на миналия век статусът на човека на изкуството е в криза в световен мащаб. Такава е констатацията направена в Преамбюла на Препоръката на ЮНЕСКО приета на 21-та Генерална конференция в Белград през 1980 г. (Recommendation Concerning The Status of

The Artist). [22] В този документ за първи път се дефинира понятието „**статус на артиста**”. Постигането на консенсус по въпросите: Кой е професионален артист? Защо? От кого? и Как да бъде подпомаган? ще открие възможности за прецизиране на всички схеми на подкрепа (субсидиране на артиста и на творческото както в локален, така и в глобален мащаб). Един от особено важните аргументи в препоръките е свързан с различията в релацията общество – творец. **„Вземайки под внимание разнообразното положение, в което се намират творците в различните страни и в рамките на общността, в която те очакват да се развият техните таланти, и изменящата се значимост, която се отдава на техните произведения от общностите, към които те принадлежат”** Организацията е амбицирана да вдъхне увереност на творците.

Понятието „**статус на артиста**” е дефинирано по следния начин: „Артист е всеки човек, който твори или дава творчески израз, т.е. пре-творява произведения на изкуството, който счита своето художествено творчество за същностен дял от живота си, който допринася по този начин за развитието на изкуството и културата и който търси признанието си като артист, било поради заетостта си, било чрез членуване в някаква организация. Понятието „статус” означава, от една страна, отношението с което се отнасят към артиста в дадено общество, отношение, основано върху значението, определено от приписваната му роля в това общество, и, от друга страна – признание на свободите и правата, включително моралните, икономическите и социалните права, в частност онези, които се отнасят до доходите и социалната осигуреност, на които артистът би трябвало да разчита”.

Структурата на препоръчителния документ върху **Статуса на артиста** включва наред с дефиницията, която цитирахме, осем раздела, които обозначават общите в глобален и локален мащаб изисквания към културната политика в тази област: **„основни принципи на подпомагането”, „призванието и подготовката на твореца”, „общественото положение”, „заетостта и условията на живот на твореца: професионални и занаятчийски организации”, „културни политики и участие”**. Към текста на препоръките е приложен анекс, в който са цитирани чл. 22, чл. 23, чл. 24, чл. 27 и чл. 28 от Всеобщата декларация за човешките права.

Изминалите повече от три десетилетия не намаляват актуалността на подготовения текст. Наблюдават се воля и амбиции за неговото усъвършенстване, за да може да служи за аргументация в новата реторика на изкуството, така необходима за обосноваването на артполитиката. Факт, който

обяснява защо през 1992 г., като обобщава националните доклади на 20 европейски страни, съдържащи отговорите на подробна анкета, експертът от Съвета на Европа Ритва Мичел прави следната заключителна констатация на проведения във Финландия Европейски симпозиум специално посветен на статуса на артиста: „В по голямата си част ние сме там, където сме били преди 12 години, а в някои случаи сега сме дори в по-лоша ситуация.” [23]

Проблематиката, посветена на Статуса на артиста, присъства постоянно в дейностите на ЮНЕСКО. В преведения на български език доклад „Нашето творческо многообразие”, подготвен от Световната комисия за култура и развитие през 1996 г. **статусът на артиста и авторското право са посочени като „нерешени проблеми в глобалната културна политика”**. „Грижата за изкуството и културата никога не е представлявала оста, около която би могла да се формира цялостната национална политика. Културната политика често е измествана от по-важни приоритети като социално осигуряване, здравеопазване и комуникациите. Културата често бива пренесена в жертва на икономическите цели. Например свръхексплоатацията на паметниците на културата. Културните цели могат да обслужват политически и електорални цели и интереси. Обичайна практика е културните проекти, ако политиките имат такива, да са свързани с краткосрочни инициативи, които съвпадат с мандата на избраниците. Друг вариант е бързото влягане на средства в скъпоструващи културни сгради (концертни зали, театри, спортни комплекси), което е израз повече на политически ангажимент, отколкото културна отговорност за проекти с дългосрочен характер”.(24)

Създаването на новите съюзи (партньорства е нова идея, която Комисията разглежда като комплекс от политически, финансови и управленски аспекти). В доклад от 30 август 2010 г. ЮНЕСКО анализира независимата външна оценка на своите дейности, за да заключи, че и в днешния ден изпълнява функцията на „аналитичен център”, приета от своя предшественик „Международния институт за интелектуално сътрудничество” от 1926 г. Академичните съ-общества и партньорства в мрежите на Организацията са условие за обогатяващото движение на идеите от локалното през регионалното към центъра. Движение, което е мотивирано от интелектуалните амбиции на участниците в културнообразователния процес и не се влияе от бюрократичните практики. (25)

В сърцевината на културната политика е **дебатът**. За да участваме в този дебат са необходими освен компетентност в определените сегменти на културната политика, но и реторическа култура,

разбирана като способност да се аргументира и обосновава мнението както на администратора, така и на политика, на твореца, на изследователя.

Литература

1. **Гаврилова, Р.** Културна политика в България: опит за систематизация. – В: в. Култура, бр. 14, 5 април 2002; **Върбанова, Л.** Управление на изкуствата. С., 1999.
2. Le Ministère de la culture, mars 1993, p. 11.
3. Пак там, с. 3.
4. **Горанов, Кр.** Естетическото възпитание – система, програма, всенародно движение. С., 1977, с.126 – 127.
5. Politique culturelle: une idée neuve en Europe. Coloque international, 22, 23, 24 janvier 1997, Centre Georges Pompidou, Paris.
6. Вж. **Гаврилова, Р.** Цит. източник.
7. Национален дебат за културната политика. Институт по културознание, С., 1999, с. 97.
8. UNESCO Plan d'action pour 2010, Annee international du rapprochement des cultures.
9. ЮНЕСКО Среднесрочная стратегия 2008–2013.
10. **Йорданова, Р.** Интеркултурният диалог на ВСУ „Ч. Храбър”(Върху опита на програмите по изкуствата). – В: Научен алманах на ВСУ „Ч. Храбър”, кн.1, 2001, с. 55–69; Йорданова, Р. Глобалната културна политика. – В: Научен алманах на ВСУ „Ч. Храбър” кн. 2, 2002, с. 64–69; Йорданова, Р. Подпомагане на творчеството в Европейските културни политики. – В: Годишник на ВСУ „Ч. Храбър”, т. IX, 2003, с. 321–333; In the Search for new Educational Policy (After the experience of the Programme “Arts of the Varna Free University”), International Conference 30 sept. to 2 oct. 2004 “Cultural Policy and Art Production”, University of Arts in Belgrade, p.28; Европейската образователна политика в областта на висшето художествено образование. – В: Образованието, Балканите, Европа, Тракийски университет, Педагогически факултет, Ст. Загора, 2007, с. 129–134.
11. Международен тезаурус по културно развитие. Инф. изчислителен център към Комитета за култура. С., 1985, с. 120.
12. Среднесрочная стратегия 1996–2001 ЮНЕСКО Утвержденный документ 28 С/4, с. 13.
13. Международна харта за правата на човека. С., 1989, с. 18.
14. Пак там, с. 27.
15. **Фотев, Г.** Другият етнос. С., 1994, с. 191.
16. Вж. Международен план за действие. ЮНЕСКО, 1998, с. 5–12, Междуправителствена конференция за културни политики в полза на развитието, Стокхолм, 30 март – 2 април, 1998.
17. UNESCO Institute For Statistics (ISU), 2009.

ПРАВО

18. Вж. **Nolan, R.** Guide pratique (PADCO), 1982; Addas, S. Manuel d'évaluation et planification de projets culturelles, UNESCO, Paris, 1987; Methodes pour l'évaluation des politiques culturelles nationales, Publication: Ministere suedois de L'Education nationale et des Affaires culturelles, Stockholm, 1987.
19. La politique culturele en Yougoslavie: son evaluation et sa comparaison avec trois pays en developpement a structure federale. Section des politiques culturelles et des etudes sur le developpement culturel, Institute pour les pays en developpement, Zagreb, 1989.
20. **Ландри, Ч.** Културната политика в България. С., 1998, с. 20.
21. World Congress on the Implementation of the Recommendation Concerning the Status of the Artist, Final Declaration, 20 June 1997.
22. 21 session General Conference UNESCO Recommendation concerning the Status of the Artist, 1980, Belgrade.
23. **Mitchell, R.** Cultural Policy in Finland, National Report, Helsinki, 1994.
24. Нашето творческо многообразие. Доклад на Световната комисия за култура и развитие. ЮНЕСКО, Париж, юли 1996, с. 243.
25. Доклад о независимой внешней оценке ЮНЕСКО. Исполнительный совет 185 EX / 18, 185 сессия, Париж, 30 август, 2010.

Адрес за контакти

Проф. д-р Росица Йорданова
ВСУ „Черноризец Храбър”